

Щодо значення та проблемних питань дослідження електронних слідів і електронних доказів у цифровій криміналістиці

Роман Довжаниця,

Житомирський НДЕКЦ, м. Житомир, Україна, e-mail: romadovzh@ukr.net

Досліджено стан наукової розробленості та нормативного врегулювання питання використання електронних доказів у кримінальному провадженні. Визначено окремі правові положення КПК України щодо використання електронних джерел доказової інформації. Вивчено досвід впровадження категорії «електронні докази» в цивільному та кримінальному процесуальних законодавствах.

Ключові слова: електронні сліди; електронні докази; цифрова криміналістика; криміналістика; програмне забезпечення.

On the importance and problematic issues of research on electronic traces and electronic evidence in digital forensics

Roman Dovzhanytsia

The state of scientific development and normative regulation of the issue of using electronic evidence in criminal proceedings has been studied. Individual legal provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine on the use of electronic sources of evidentiary information have been determined. Experience of introducing the electronic evidence category in civil and criminal procedural legislation have been studied.

Keywords: electronic traces; electronic evidence; digital forensics; criminalistics; software.

Останні роки відзначаються зростанням і якісним зміненням окремих показників злочинності, що свідчать про підвищення її професіоналізму та інтелектуального потенціалу. Останній прямо пов'язаний із розвитком науково-технічного прогресу, особливо в інформатизаційно-комунікаційній галузі. Сучасні засоби зв'язку та інформаційні технології активно використовуються зі злочинною метою: полегшується доступ до матеріальних цінностей, змінюються способи підготовки, вчинення і приховування злочинів (наприклад, незаконний збут наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів з використанням інтернет-магазинів та електронних платіжних систем), з'являються нові види злочинів (так звані «комп'ютерні»).

Для успішного і швидкого встановлення усіх обставин злочинів і причетних до них осіб правоохоронні органи мають значно випереджувати злочинців за активним використанням сучасних науково-технічних засобів і технологій.

Недостатність та недосконалість законодавчого регулювання інформаційних технологій в Україні є проблемою у використанні електронних даних як доказів, що гальмує їх застосування.

Актуальним у сферах судово-експертного дослідження та розслідування кримінальних правопорушень є отримання та дослідження джерел доказової інформації та електронних доказів у кримінальному провадженні.

Питанням електронних джерел доказової інформації та електронних доказів у кримінальному провадженні у своїх роботах приділяли увагу такі вчені: Г. К. Авдєєва, Д. О. Алексєєва-Процюк, О. М. Брисковська, В. Б. Вехов, Ю. А. Каламайко, С. О. Ковальов, І. О. Крицька, Т. Е. Кукарникова, В. В. Мурадов, Ю. Ю. Орлов, Ю. С. Павлова, К. А. Сергєєва, Б. П. Смагоринський, С. В. Стороженко, Д. М. Цехан, С. С. Чернявський та ін. Утім, на сьогодні окреслена проблема є недостатньо вивченою на теоретичному рівні та практично не врегульованою на законодавчому, що породжує потребу в розробленні ґрунтовного дослідження щодо теоретичних і практичних аспектів використання електронних доказів у кримінальному провадженні.

Електронні докази поряд із речовими та письмовими визнаються окремим видом доказів (п. 1 ч. 2 ст. 76 Цивільного процесуального кодексу України) [1]. У кодексах також врегульовано процедуру подання та дослідження електронних доказів, зберігання та повернення їх оригіналів, статус їх копій тощо.

Окремі правові положення щодо електронних джерел доказової інформації вже діють у кримінальному процесі. Зокрема, використання електронних документів як процесуальних джерел доказів передбачене ст. 99 Кримінального процесуального кодексу України [2]; допускається електронна форма фіксації окремих слідчих розшукових дій (серед іншого, відеозапис під

час проведення обшуку, огляду, допиту, слідчого експерименту, електронні додатки до протоколів С(Р)Д у порядку, визначеному ст. 104, 105 КПК України), проведення допиту, впізнання в режимі відеоконференції тощо.

Проте сьогодні ні правове регулювання, ні ступінь наукової розробленості проблем, пов'язаних з електронними доказами в кримінальному процесі, не відповідають вимогам практики. Зокрема, потребує перегляду в електронних реаліях закріплений у ч. 1 ст. 99 КПК України принцип прив'язки документа до матеріального носія інформації. За такого підходу, документом у процесуальному значенні має вважатися не окремий електронний файл, що містить відомості, які мають значення для кримінального провадження, а фізичний носій електронної інформації, що містить згаданий файл. До того ж сучасні фізичні носії електронної інформації здатні містити мільйони файлів різного формату та розміру одночасно, лише одиниці з яких можуть стосуватися певного кримінального провадження. Через згаданий принцип також виникають процесуальні труднощі при потребі вилучення даних через електронні мережі з віддалених носіїв інформації, до яких у правоохоронних органів немає безпосереднього доступу. Названі проблеми є лише одиничними прикладами перешкод, із якими стикаються правоохоронці та судові експерти під час роботи з електронними слідами (відображеннями) та електронними документами в кримінальному провадженні.

Поняття «електронні сліди» також знайшло відображення у вітчизняній криміналістичній літературі. На думку Г. Авдєєвої та С. Стороженко, електронні цифрові сліди — це матеріальні невидимі сліди, що можуть бути виявлені, зафіксовані й вивчені за допомогою цифрових електронних пристроїв, та які містять будь-яку криміналістично значущу інформацію (відомості, дані), зафіксовану в електронній цифровій формі на матеріальних носіях [3, с. 172]. Таке визначення фокусується на принципах роботи з електронними слідами, проте, на жаль, позбавлене належної уваги з розкриття їх природи. Більш ґрунтовне визначення цього поняття запропонували зарубіжні вчені В. Вехов, Б. Смагоринський та С. Ковальов: електронний слід — це будь-яка криміналістично значуща інформація, тобто відомості (повідомлення, дані), представлені у формі електричних сигналів, незалежно від засобів їх зберігання, обробки та передачі. Механізм їх

утворення заснований на електромагнітній взаємодії двох чи більше об'єктів [4, с. 17]. Визнаючи цінність напрацювань згаданих авторів щодо механізму утворення таких слідів, необхідно погодитися з наведеним формулюванням у частині ототожнення сліду з інформацією, яку він у собі несе.

Д. Цехан оперує терміном цифрові докази, пояснюючи походження такого формулювання англomовним терміном «*digital evidence*» (цифрові докази), який набув широкого застосування в наукових джерелах зарубіжних країн. Науковець вважає, що з огляду на наявну нині концепцію класифікації доказів, цифрова інформація не може бути віднесена до жодної класифікаційної групи. На його думку, існує потреба введення категорії «цифрового доказу», під яким треба розуміти фактичні дані, представлені в цифровій (дискретній) формі та зафіксовані на будь-якому типі носія, що стають доступними для сприйняття людиною після обробки та на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню [5, с. 259].

На наш погляд, термін електронний доказ на сьогодні є новим та недостатньо обґрунтованим у вітчизняній доктрині. Якщо електронні сліди як процесуальну та криміналістичну категорію сьогодні вчені визнають перспективним напрямом наукового пошуку, то електронні докази незаслужено залишаються дещо поза предметом наукової дискусії та процесуального закріплення. Вважаємо, що поряд з особистісними та речовими, електронні докази можуть розглядатися як різновид доказів з огляду на механізм їх формування [6, с. 181].

Очевидно, що розвиток цифрової криміналістики обумовлений глобалізаційними процесами, а значить постійним прагненням науки до розширення обсягу досліджуваних об'єктів і можливості їх пізнання за допомогою новітніх засобів, програмного забезпечення, інтерактивних методів [7].

Серед актуальних і водночас малодосліджених питань залишаються проблеми, пов'язані з пошуком, фіксацією та дослідженням цифрової інформації під час досудового розслідування й подальшого її використання як доказів у кримінальному провадженні. Усе це зумовлює необхідність не лише застосування спеціальних знань під час виявлення та фіксування слідів злочину

в цифровій формі, специфічного порядку перевірки та оцінки таких електронних доказів, а й криміналістичних методів, спрямованих на посилення їх захисту від дистанційного знищення чи зміни.

Не менш важливим у цифровій криміналістиці є застосування під час проведення судових експертних фототехнічних, портретних досліджень таких ліцензійних програмних продуктів, як *Amped FIVE* і *Adobe Photoshop*. Зазначені програмні забезпечення призначені для обробки та відновлення, покращення зображень растрових та векторних об'єктів. У свою чергу, функціонал програмного забезпечення *Amped FIVE* налічує понад 500 фільтрів і інструментів для перетворення, обробки, поліпшення, аналізу і документування зображень та відео. Цей програмний продукт розширює можливості щодо виділення інформативних кадрів відеогам з предметами та особами під час їх руху та робить порівняння і накладання. Він також підтримує будь-який тип даних з відео та зображень, отриманих із різних мультимедійних джерел, із систем відеоспостереження та відеореєстраторів, натільних камер, дронів, мобільних телефонів тощо. *Amped FIVE* дає змогу стабілізувати відео, виправляти розмиті деталі або регулювати шум і проблеми з освітленням. Він також пропонує спеціальні функції: надвисока роздільна здатність, редагування, фотограмметрія, корекція оптичних спотворень і співвідношення сторін, корекція перспективи і вирівнювання в декількох кадрах.

Amped FIVE відповідає потребам судових систем та експертних установ багатьох світових країн, використовуючи науково підтверджені алгоритми і складаючи звіт з усіма етапами обробки, налаштуваннями і алгоритмами, що використовуються в аналізі.

Перелік зазначених вище ліцензійних програмних забезпечень, що застосовуються під час судових експертних досліджень електронних слідів та електронних доказів провідними експертно-криміналістичними установами України, не є вичерпним.

Сьогодні проблема використання електронних доказів у кримінальному провадженні є об'єктом лише поодиноких розрізнених наукових досліджень, а практики, які використовують новий вид доказів у кримінальному судочинстві, стикаються з цілою низкою проблем.

Наявні розроблені судовими експертами МВС України методичні рекомендації стосовно судово-експертних досліджень електронних слідів в цифровій криміналістиці, а також наявність упроваджених міжнародних стандартів дають значний поштовх для створення нових методів роботи, підвищення професіоналізму, створення нової приладової бази та збільшення корисної дії кожного органу прокуратури, слідства й суду.

Тому необхідним на нашу думку є першочергове законодавче закріплення, насамперед в КПК України, понять «електронні докази», «оригінал та копія електронних доказів», «інформація в електронній (цифровій) формі», регламентування визначення порядку їх охорони, збереження та використання.

Перелік джерел посилання

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.200 р. № 1618-IV (зі змін. та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1618-15> (дата звернення: 22.02.2023).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін. та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/4651-17> (дата звернення: 22.02.2023).
3. Авдєєва Г. К., Стороженко С. В. Електронні сліди: поняття та види. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2017. Вип. 1 (77). С. 168—175. URL: http://dSPACE.nulau.edu.ua/bitstream/123456789/13283/1/Avdeeva_168-175.pdf (дата звернення: 22.02.2023).
4. Вехов В. Б., Смагоринский Б. П., Ковалев С. А. Электронные следы в системе криминалистики. *Судебная экспертиза*. 2016. Вып. 2 (46). С. 10—19.
5. Цехан Д. М. Цифрові докази: поняття, особливості та місце у системі доказування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*. 2013. Вип. 5. С. 256—260. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2013_5_58 (дата звернення: 22.02.2023).
6. Коваленко А. В. Розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів : монографія. Сєверодонецьк, 2018. 268 с.
7. Біленчук П. Д., Перкін В. І., Весельський В. К. та ін. Криміналістика : електронний мультимедійний підручник. Київ, 2008. 260 с.